

SEVDALINKA IZMEĐU UMJETNIČKE FIKCIJE I FAKTOGRAFIJE

Sažetak

*U radu koji slijedi bit će riječi o nekoliko tekstova sevdalinki u kojima je usmena lirika Bošnjaka **upamtila** pojedine historijske ličnosti, nekad čak i zbiljske situacije iz kojih su te pjesme nastajale. Ne gubeći iz vida činjenicu da svako usmenoknjiževno djelo, kao dio umjetnosti, predstavlja **samosvojnu jezičnu tvorevinu**, da je plod umjetničke fikcije te da se, stoga, i ne može očekivati da prati logiku i zakonitosti zbiljskog dešavanja, ipak je zanimljivo pratiti tragove koji mogu objasniti, ili barem nagovijestiti, prilike u kojima su neke sevdalinke nastajale, i koje su zbiljske situacije potakle narodne pjesnike da kreiraju primjerke ove po mnogo čemu neobične usmenoknjiževne tvorevine.*

***Ključne riječi:** sevdalinka, lokalna usmena hronika, **beletrizacija** zbilje, umjetnička fikcija*

SEVDALINKA BETWEEN ARTISTIC FICTION AND FACTOGRAPHY

Summary

In the text that follows will be a few words about sevdalinke in which remembered some historical figures, sometimes even the actual situation in whom those poems were created. We should not forget that every performance of oral literature, as part of the art, is an authentically linguistic creation that is the result of artistic imagination. Therefore, it is not be expected that follow the logic and legality of real events. Yet it is interesting to follow the clues that may explain, or at least suggest, circumstances in which some sevdalinke were created. Also, it is interesting to discover what spurred folk poets to create samples of these unusual oral literary creations.

***Key words:** sevdalinka, Local oral Chronicle, transferring reality in literature, artistic fiction*

Uvod

Mnogi su tokom vremena pokušavali odgonetati tajnu *poetske specifičnosti* sevdalinke, definirati šta je sevdalinka i utvrditi šta je to izdvaja iz korpusa narodne ljubavne lirike bosanskohercegovačkog prostora.

Muhsin Rizvić odgovore na ova pitanja najprije traži u samom nazivu ove pjesme, odnosno u *melankoličnoj orijentalnoj riječi* koja predstavlja njegovo etimološko ishodište. Ta riječ je, svakako, *sevdah*.

Tragajući za korijenima ove riječi u arapskom jeziku, te poredeći je sa riječju *melankolija*, koja potječe iz grčkog, Rizvić dolazi do našeg jezika, u kojem je ljubavno osjećanje izraženo riječju *sevdah* dobilo „prizvuk slavensko-bogumilske sjetne prolaznosti u prostoru i vremenu“: „Naš sevdah je, u stvari, koliko strasna i bolna, toliko sjetna i slatka ljubavna čežnja, kada više ne može da se trpi bol zbog ljubavi, pa se izgubi u ekstazi ljubavnog pijanstva koje graniči sa umiranjem.“¹ Zbog toga, smatra Rizvić, sevdalinka „nije prosto pjesma o ljubavi, ona je pjesma o sevdahu“. Muhsin Rizvić zapaža još jednu njenu bitnu osobenost: „Ona je pjesma slavensko-orijentalnog oplođenja i spoja: orijentalnog – po intenzitetu strasti, po sili i potencijalu senzualnosti u njoj, slavenskog – po snatrivoj, neutješnoj, bolnoj osjećajnosti, po širini njene duševnosti.“²

Pored ovih općih osobina, koje se tiču suštine poetskog karaktera sevdalinke, Munib Maglajlić uočava još jedno njeno važno obilježje: „Uz izrazitiju usredotočenost na ljubavna događanja, koja se ogleda u senzualnosti i posebnom ljubavnom osjećanju, izraženom turcizmom *sevdah*, složeni odnos prema zbilji jeste osobenost kojom se sevdalinka izdvaja iz kompleksa usmene ljubavne lirike bosanskohercegovačkog prostora. U brojnim primjerima ova je pjesma zapamtila sasvim određene ličnosti, najčešće djevojke i mladiće čuvene zbog svoje ljepote, gizdavosti ili držanja, dakle opjevala je pojedince koji su se u ljubavnim zbivanjima u određenoj sredini isticali nekom odlikom i raširila glas o tome izvan uže okoline opjevanih, sačuvavši sjećanje na njih često u začuđujuće dugom razdoblju.“³

Sevdalinka se tako prometnula u neku vrstu *lokalne usmene hronike*, kojom je sredina *pamtila* neobične zgode u ašikovanju, ili čuvala glas o izuzetnim pojedincima koji su svojom pojavom obilježili sredinu u kojoj su živjeli. „Sevdalinka obično u svojoj osnovi nosi i konkretno lokalno-vremensko obilježje u imenima i likovima stvarnih djevojaka i momaka čuvenih sa svoje ljepote i ašiklijske popularnosti,

¹ Muhsin Rizvić, *Panorama bošnjačke književnosti*, „Ljiljan“, Sarajevo, 1994., str. 122.

² Isto, str. 123.

³ M. Maglajlić, *Usmena lirska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost i Svjetlost, Sarajevo, 1991., str. 50.

u nazivima mjesta, pa čak i ulica u kojima su oni obitali. Sevdalinke su tako i **memoarski lirski zapisi** suvremenika o njima, onih koji su im se divili i za koje su oni predstavljali ideal i uzor.“⁴

Sevdalinka kao lokalna usmena hronika

Najveći doprinos rasvjetljavanju ovog pitanja u nas dao je Alija Bejtić, koji je „dokazao da su zaista postojale ličnosti i porodice koje su opjevane u dvadesetak analiziranih sevdalinki“⁵. U uvodu svoga znamenitog rada *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama* on kaže: „I naše narodne lirske pjesme često opijevaju ličnosti, koje nisu izmišljene i kojima se putem istraživanja naše prošlosti može potpuno ući u trag. I te se osobe mogu ne samo identificirati, nego se mogu otkriti i njihovi doživljaji, koji su poticali pjevača-pjesnika na stvaranje pjesama.“⁶

Najstariji trag o sevdalinci ove vrste potječe iz pera Koste Hadži Ristića, koji je još 1869. godine pisao o „Pembe Amši“, odnosno Pembe Ajši, koja je svome mužu, s kojim nije mogla imati djece, sama dovela inoću kako bi mu ona rodila nasljednika. Autor navodi da ova junakinja sarajevske sevdalinke „i dan današnji“ živi u Sarajevu, a da je njen muž, Fejzaga Alađuz, te 1869. godine tek bio umro.⁷

Slični događaji su, smatra Jovan Kršić, najprije predstavljali sadržaj dnevne lokalne hronike, a potom su neki od njih počeli privlačiti pažnju usmenih lokalnih pjesnika, koji su ih pretakali u pjesme, da bi procesom usmenog prenošenja one doživljavale svoju kristalizaciju: „Ljubavne podvige i katastrofe bosanski gradovi, u prvom redu Sarajevo, a za njim i ostali, prihvatili su najpre kao dnevne senzacije, da najzad mnoge od njih umetnički uobličie i stilizuju...“⁸

Spomenuta *stilizacija* može se odnositi i na vrlo prisutan fenomen odstupanja od *objektivne istine* u sevdalinci s tzv. *lokalnim*

⁴ M. Rizvić, nav. djelo, str. 133. (Istakao I. R.)

⁵ M. Maglajlić, nav. djelo, str. 54.

⁶ Alija Bejtić, *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama*, Bilten Instituta za proučavanje folkloru, br. 2, Sarajevo, 1953., str. 387.

⁷ Kosta Hadži Ristić, *Iz Bosne i o Bosni*, Danica, 10/1869, 33, str. 522-523. (Prema: M. Maglajlić, nav. djelo, str. 52.)

⁸ Jovan Kršić, *Bosanska sevdalinka*, Žena danas, 1/1939, 24, str. 4. (Prema: M. Maglajlić, nav. djelo, str. 53-54.)

obilježjima, tako da se imena i lokaliteti, pa čak i detalji samog događanja, tokom procesa usmenog prenošenja mijenjaju, modificiraju i prilagođavaju novoj sredini. Opisi *nadnaravne* ljepote i izuzetne gizdavosti, *iznenađujući zapleti* u zgodama oko ašikovanja – „prenošeni su sa ličnosti na ličnost ili, gledano iz drugog ugla: stari junaci i zbivanja na koje je sjećanje već počinjalo da blijedi bivali su potisnuti novim junacima i zbivanjima koja su tražila svoje pjesnike, a pjesma je, napustivši sredinu u kojoj je nastala, doživljavala različite promjene u složenom procesu koji se ne da lahko pratiti.“⁹ I M. Rizvić govori o tom fenomenu: „Ukoliko je personalizacija i lokalizacija u sevdalinci bila standardnija ili postajala slabija, pjesma je idući od usta do usta mijenjala svoje junake i svoju sredinu, prilagođavajući se ambijentu, prelazeći ponekad iz muslimanskog ambijenta u kršćanski, ali ne gubeći kvalitet sjećanja, suptilnosti lirskog tona i shemu poetske formulacije, postajući tako lirsko-erotički šablon za određenu situaciju i likove određenih osobina.“¹⁰

Pokušavajući približiti okolnosti u kojima se taj proces odigravao, Hamza Humo kaže: „Jedino saobraćajno sredstvo konj. Nedelje prolaze dok se ne dozna neki događaj. Retko se putuje. Pričanja o jednom mestu izazivaju najneverovatnije predstave. I to stvara atmosferu najneobičnijih nagađanja i očekivanja. To daje povoda mnogim pesmama, i često se jedna pesma, čiji se siže odigrava u jednom, ispeva u sasvim drugom gradu. A siže su raznoliki i zasecaju sve grane života onog doba.“¹¹ Na taj način *lokalno-vremensko obilježje* sevdalinke „vremenom i inače blijedi i svodi se na **apstraktno imenovanje, sasvim formalnog i sporednog karaktera u pjesmi**“, smatra Rizvić.¹²

Sevdalinke u ovim primjerima tako, opravdavajući svoju atribuciju istinske jezičke umjetnine, na umjetnički način oblikujući stvarnost postaju fikcija, s obzirom da književnost, kako je poznato, - iako polazi od zbilje, u kojoj je utemeljena – svojim djelima stvara „vlastite svjetove, koji se prema zbiljskom svijetu ne odnose kao kopija prema originalu, nego kao jedan original prema drugom originalu“.¹³

⁹ M. Maglajlić, nav. djelo, str. 52.

¹⁰ M. Rizvić, nav. djelo, str. 133.

¹¹ Hamza Humo, *Sevdalinka na rubu dvaju društvenih sistema*, Sabrana djela, knjiga VI, priredio Muhsin Rizvić, Svjetlost, Sarajevo, 1976., str. 106.

¹² M. Rizvić, nav. djelo, str. 133-134.

¹³ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, 20. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str.19.

Međutim, bez obzira na ovu pojavu, činjenica je da su sevdalinke u brojnim primjerima opjevale „ljepotu djevojke ili žene, ali ne nepoznate i tajanstvene gospe – o kojoj su pjevali provansalski trubaduri, brižljivo joj krijući ime – nego posve određene osobe, kojoj iz pjesme saznajemo ne samo ime, nego ponekad i dio grada u kojemu je stanovala“¹⁴, te konkretne ljubavne zgode, zabilježene „ponekad hroničarski vjerno i podrobno“¹⁵.

Na stranicama koje slijede navest ćemo nekoliko sevdalinki u kojima se spominju historijske ličnosti, ili neobične zgode čiji su oni akteri.

Ovom prilikom treba napomenuti da se pojam *historijska ličnost* može shvatiti na dva načina:

1. ličnost koja je na društveno-političko-historijskom planu imala neku zapaženu ulogu, od općeg, ili, barem, šireg društvenog značaja; i
2. ličnost čije je postojanje u nekoj sredini dokumentirano izvorima, koja je živjela i djelovala u određenom periodu, ali bez utjecaja na šira društveno-historijska događanja.

Tekstovi koji slijede pokazat će da se u sevdalinci javljaju historijske ličnosti i jednog i drugog tipa.

Morić Mustaf-aga i Odundžina Hata (*Podigli se mladi Vratničani*)

*Podigli se mladi Vratničani,
Na Bjelave Odundžinoj Hati,
I pred njima Morić Mustafaga.*

*Ali Hate doma ne bijaše,
U mahali kolo okretaše.
Nju mi nađe Morić Mustafaga,
Pa je njojzi tiho govorio:
Srce, dušo, Odundžina Hato,
Digni skute bejaz-anterije,
Da ja prođem i čibuk pronesem!“*

*Njemu veli Odundžina Hata:
„Srce, dušo, Morić Mustafaga,
Ti podigni samur-ćurku skute,
Da ja prođem i kolo provedem!“¹⁶*

¹⁴ Munib Maglajlić, *Sredina i vrijeme nastanka i trajanja sevdalinke*, u: Đenana Buturović i Munib Maglajlić, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knjiga II, Alef, Sarajevo, 1998., str. 212.

¹⁵ Isto, str. 213.

¹⁶ Munib Maglajlić, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, Alef, Sarajevo, 1997., str. 64.

Identitet protagonista ove neobične zgrade koju je opjevala narodna pjesma istraživao je Alija Bejtić. On navodi kako su u porodici Morić postojala trojica muškaraca po imenu Mustafa na koje se mogla odnositi ova pjesma. Prvi je Mustafa Morić, sin Hasanagin, kojeg dokumenti spominju 1722., a umro je prije 1756. godine. On je bio otac poznatih Mehmeda (Paše) i Ibrahima Morića, čiju je smrt 1757. opjevala i čuvena bošnjačka balada. Drugi Mustafa Morić bio je njegov unuk a sin Ibrahima, mlađeg od pogubljene braće. On se mogao roditi 1756., ili 1757. godine. Treći je, opet, unuk drugog po redu Mustafe Morića, sina Ibrahimovog, koji je rođen oko 1815., a umro 1899. godine. Alija Bejtić smatra, „iz više razloga“, da je lik iz ove pjesme drugi po redu Mustafa Morić, sin Ibrahima.¹⁷

O njemu je pisao i Hamdija Kreševljaković. Prema dokumentima, Mustafa Morić, sin Ibrahima, od 1778. godine je mutevelija vakufa svoga oca, a u dubičkom ratu 1789., u kojem su sudjelovale i Sarajlije, spominje se i on, kao „aga desetog odjela jeničara“. Bio je vrlo imućan, raspolagao je velikim čiflukom na Baricama, koji je u vlasništvu Morića još od davnina, „na kome bijaše odžak velik poput tvrđave zvan *Morića dvor*“. Osim po činjenici da mu je otac slavni i u narodnoj pjesmi opjevani Ibrahim-aga Morić, ovaj Mustafa je ostao upamćen i po tome što je početkom XIX stoljeća držao u zakupu tzv. drugi novi han Gazi Husrev-begova vakufa, koji od toga vremena – po njemu – i nosi naziv Morića han.¹⁸

Alija Bejtić smatra da se pjesma, odnosno zgrada o kojoj ona govori, morala desiti prije februara 1776., kada je Mustafaga prestao momkovati oženivši se izvjesnom Aišom, kćerkom nekog Hadži-Alije iz Jahja-pašine mahale.¹⁹

Potvrdu za svoju pretpostavku Bejtić nalazi i u činjenici da je u pjesmi spomenuta Odundžina Hata (ili *Ata*, u varijanti koju on navodi) bila njegova savremenica. Porodica Odundžija uistinu je postojala u Sarajevu, ali je, kako kaže, „već poodavno potpuno izumrla ili je promijenila prezime“. Bejtić ime Odundžine Hate nalazi u još dvije pjesme: prva je alhamijado pjesma u oštećenom turskom rukopisu u biblioteci Osmana A. Sokolovića iz Sarajeva, dok je druga zapis Luke Grdića Bjelokosića, koji je sačinjen 1892. godine u Fojnici.²⁰ Također, u oštećenom rukopisu prve pjesme

¹⁷ Vidi: Alija Bejtić, *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama*, Bilten Instituta za proučavanje folkloru, Sarajevo, 1953., str. 123.

¹⁸ Hamdija Kreševljaković, *Prvi Morići*, Izabrana djela, knjiga I, Sarajevo, 1991., str. 336.

¹⁹ A. Bejtić, nav. rad, str. 123.

²⁰ Isto, str. 123.

spominje se i Hadži-Šaban, koji je uistinu postojao u XVIII stoljeću, i bavio se kazandžijskim zanatom. Polovinom XVIII stoljeća o svom je trošku popravio Baščaršijsku džamiju. Prema Bašeskiji, umro je 1176. h. godine (1762/1763).²¹ Njegovo postojanje, dakle, podudara se sa vremenom u kome su živjeli *Morić Mustafaga* i *Odundžina Hata*, što je još jedan prilog utvrđivanju povijesnog identiteta likova opjevanih u ovoj sevdalinci.

O opjevanom događaju, pak, nema zabilježenih vijesti, iako to ne mora značiti da se nije ni desio. U njegovom središtu je motiv *ljubavnog nadgovaranja*, iz kojeg kao pobjednik izlazi vragolasta i dovrtljiva Hata, koja ne uzmiče ni pred jednim od najviđenijih *muških* predstavnika društvene zajednice, niti dozvoljava da njegov *čibuk* bude po bilo čemu vredniji i preči od njenoga *kola*! Njeno odvažno i nadmoćno držanje ovom prilikom, pred kojim je i u svojoj sredini znameniti Mustafaga Morić ostao bez riječi, bilo je dovoljan razlog da navedena zgoda - zbiljska ili ne, za pjesmu je sasvim svejedno - bude *zapamćena* u narodnoj poetskoj tradiciji.

Gotovo identičan motiv – proširen za stepen više gradiranom slikom nadgovaranja Sulejman-ćehaje i Hanke dizdareve – realiziran je i u okviru bošnjačke balade *Ženidba Sulejman-ćehaje*.²²

Ovo ukazuje na mogućnost – što je u usmenoj književnosti sasvim uobičajena pojava – da je opjevana zgoda, ustvari, samo gotov *lirski šablon* koji se prenosi kroz prostor i vrijeme, s lika na lik, a da su Morić Mustafaga i Odundžina Hata u ovu pjesmu dospjeli ponajprije kao znamenite ličnosti u svojoj sredini.

Morić Mustafaga svakako je bio poznat kao sin znamenitog Morić Ibri, jednog od najznačajnijih aktera *Morića bune* sredinom XVIII stoljeća. Ostavši iza pogubljenog oca još u *pelenama*, te kao jedini muški potomak i nasljednik braće Morića, zasigurno je bio pod velikom pažnjom kako preostalih (ženskih) ukućana tako

²¹ Isto, str. 123.

²² „Kad se kolo do njega dovalo/ i u njemu Hanka dizdareva./ Sulejman joj turski selam zove/ ‘Selam alejć, Hanko dizdareva!’/ Cura mu je bolje prefatila:/ ‘Alejk selam, Sulejman-ćehaja!’/ ‘O Boga ti, prelijepa Hanko,/ de podigni tura od dimija,/ da ja prođem i čibuk pronesem.’/ ‘O Boga mi, Sulejman-ćehaja,/ de podigni bojali čibuka,/ da ja prođem i kolo provedem!’/ Progovara Sulejman-ćehaja:/ ‘O Boga mi, Hanko dizdareva,/ čuo sam te da si tankoprelja,/ poslaću ti misirsko povjesmo,/ otkaj meni gaće i košulju,/ što ostane sebi ruha slaži.’/ ‘Dobro, dobro, Sulejman-ćehaja./ Ja sam čula, Sulejman-ćehaja./ ja sam čula da si kujundžija./ Evo tebi para carevica./ skuj ti meni stanak i brdila,/ što ostane sebi sakuj toke./ sebi toke, svome dogi ploče.’“ (Enes Kujundžić, Bošnjačka tradicijska kultura, uspomenar, Lapis, Sarajevo, 2009., str. 26.)

i čitave sarajevske sredine. Mustafaginoj popularnosti svakako je doprinijela i njegova kasnija uloga u javnom, poslovnom, pa i vojnom životu Sarajeva, o čemu je već bilo riječi.

O Odundžinoj Hati do nas je dospjelo neuporedivo manje informacija. Činjenica, pak, da je *ovjekovječena* u više pjesama – o čemu, kako smo vidjeli, svjedoči i Alija Bejtić – govori u prilog njenoj nesumnjivoj popularnosti u sredini u kojoj je živjela.

U okviru pjesme o Morić Mustafagi i Odundžinoj Hati pažnju privlači i detalj kad Mustafaga od Hate traži da *digne skute bejaz-anterije*, da on *prođe i čibuk pronese*. Vjerovatno je to refleks poznate narodne predaje prema kojoj su Mehmed i Ibro Morić - amidža i otac našeg Mustafage – pred mrak, kad ljudi žure kućama, znali sjesti s obje strane Šeher-ćehajine ćuprije, opruživši svoje duge čibuke jedan prema drugome tako da „ne bi nitko smio preći preko njihovih čibuka, nego bi morao okolišavati po pol ure daleko“²³.

I ovaj detalj ukazuje na postojanje *shematiziranih poetskih formulacija* u sevdalinci, koji, modificirajući se u *lirski šablon* za određenu situaciju i likove određenih osobina, nadrastaju konkretno lokalno-vremensko i personalno određenje.

U tom smislu, sasvim je realno pretpostaviti kako je i spominjana sevdalinka nastala na sličan način.

Hata Maglajlić (*Kolo igra u Kazanferiji*)

*Kolo igra u Kazanferiji,
Kolovođa Hata Maglajlića.
Do podne je kolo preigrala,
A od podne jade zadavala.
Izgubila sitnu hamajliju,
Našo ju je Kujundžiću Smajo,
Pa je daje pobri Ahmed-agi:
„Na ti vidi šta u njojzi piše,
Čim je Hata Maglaj primamila,
Oženjeno i neoženjeno:
Oženjeno žene ostavilo,
Neženjeno pamet izgubilo!“²⁴*

²³ Đenana Buturović, *Morići, Od stvarnosti do usmene predaje*, Svjetlost, Sarajevo, 1983., str. 281.

²⁴ Munib Maglajlić, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, Alef, Sarajevo, 1997., str. 41.

Ova neobična pjesma - koja ističe nesvakidašnju ljepotu izvjesne Hate Maglajlić, te njen fatalan utjecaj na okolinu, koji savremenici mogu objasniti jedino *sitnom hamajlijom*, odnosno djelovanjem crne magije - zabilježena je u relativno *novije* vrijeme u Banjoj Luci, od kazivačice Hanumice Kazaz.²⁵

Na prvi pogled, nedoumicu u ovoj pjesmi izaziva spominjanje banjalačkog lokaliteta Kazanferije i također banjalučkog prezimena Maglajlić, na jednoj strani, te njihovo povezivanje s Maglajem, na drugoj strani.

Prema predaji koju je navela kazivačica, pjesma se u početku odnosila na izvjesnu Hatu iz Maglaja koja je bila u posjeti rodbini u Banjoj Luci. Ali, kada je Banjalučanka Hata Maglajlić povela kolo na Atmejdanu, pored džamije Kazanferije, „djevojke su na nju prenijele pjesmu“. Potvrda ovakvog prvobitnog porijekla pjesme može se naći u spominjanju Maglaja, koje, prema toj pretpostavci, nije posljedica greške kazivača-prenosioca koga je, eventualno, zbunila izvjesna glasovna podudarnost u riječima Maglaj/Maglajlić. Pjesma je, dakle, prenesena s jedne ličnosti na drugu te je, kako kaže Munib Maglajlić, shema pretrpjela izmjene, ali ipak nije u potpunosti prilagođena novim okolnostima: „po inerciji se i dalje spominje Maglaj, ali je zadovoljena potreba da se u pjesmi zabilježe akteri ljubavnog zbivanja koje je postalo zanimljivo za okolinu.“²⁶

U banjalučkoj sredini je i osamdestih godina prošlog stoljeća bila *živa* predaja „o izuzetnoj ljepoti Hate Maglajlić, koja bijaše u djevojačkoj dobi negdje oko 1900. godine. Bila je rodom iz *Ilidže*, mahale u Gornjem Šeheru, a kada je – došavši u posjetu rodbini u mahali *Kazanferiji* – povela kolo na Atmejdanu ispred džamije, djevojke su joj pripjevale ovu pjesmu.“²⁷

U jednoj od varijanata ove pjesme²⁸ spominje se kako je hamajliju našao *Sado kujundžija* (umjesto *Kujudžiću Smajo*) te da je pokazuje *bratu Ahmet-agi* uz riječi: „*Viđaj, brate, šta u njojzi piše/ (...)/ S čim je Hata Maglaj zamutila, / dok je Muju sebi primamila;/ u tom Mujo pamet izgubio.*“

U spomenutoj predaji Hanumica Kazaz pripovijeda kako je opjevana Hata Maglajlić, udata Hadžihalilović, uistinu ašikovala sa izvjesnim kujundžijom Sadom. Međutim, zbog protivljenja rodbine,

²⁵ M. Maglajlić, *Usmena lirski pjesma...*, str. 79.

²⁶ Isto, str. 80.

²⁷ Munib Maglajlić, *101 sevdalinka*, Prva književna komuna, Mostar, 1978., str. 140.

²⁸ Tu varijantu donosi M. Maglajlić u knjizi *Usmena lirski pjesma, balada i romansa*, na str. 78.

navodno, ona se udala za Muju, kojeg pjesma također spominje kao *žrtvu* njene fatalnosti! Njegov sin je, kako kaže Munib Maglajlić, bio poznati banjalučki pjevač i sevdalija, a kazivačica je „dala podatke i za ostale opjevane osobe, nalazače hamajlije u pjesmi, braću Sadu i Ahmeta, čiji potomci danas žive u Banjoj Luci i posjeduju svijest o učešću njihovih predaka u zgodi zapamćenoj pjesmom.“²⁹

Zahvaljujući ovim svjedočanstvima omogućeno nam je da pratimo neobičan put kojim je jedna životna zgoda pretočena u usmenu poetsku tvorevinu, modificirajući zbiljske činjenice i prilagođavajući ih svojim potrebama i zakonitostima.

Ćamka Fazlagić (*Mošćanice, vodo plemenita*)

Narodna pjesma *Mošćanice, vodo plemenita*, ili, prema prvom stihu, *Na Ophođi prema Bakijama*, spada u red naših najpoznatijih i najomiljenijih sevdalinki, a o njenoj popularnosti svjedoči i činjenica da joj je tekst dramatiziran kroz kazališni komad u tri čina s pjevanjem pod nazivom *Mošćanice, vodo plemenita*, autora Rasima Filipovića, koji je 1951. godine štampan kao zasebna knjiga u Zagrebu.

U ovoj pjesmi nema događaja niti radnje u njenom *izrazitom razvoju i dinamičnom toku*, već samo slika beskrajno usamljene djevojke koja - usred užurbanog mnoštva bogate mobe - ispod glasa pjesmom rezignirano *razgovara sa rijekom*:

*Na Obhođi, prema Bakijama,
moba žela age Fazlagića:
trista srpa, dvjesto vezilica,,
i stotinu djece vodonoša.
I pred njima Ajka Fazlagića.
Sama žanje, sama snoplje veže,
Sama kosi, sama vodu nosi,
Sama pjeva, sama otpijeva:
„Mošćanice, vodo plemenita,
Usput ti je, selam ćeš mi dragom:
Nek ne kosi trave oko Save,
Pokosiće moje kose plave!
Nek ne pije bunar vode hladne,
Popiće mi moje oči vrane!“³⁰*

²⁹ M. Maglajlić, *Usmena lirika pjesma...*, str. 79.

³⁰ M. Maglajlić, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, Alef, Sarajevo, 1997., str. 61.

Iako ovi stihovi ne otkrivaju mnogo – sem naoko usputnog spominjanja sarajevskih lokalnih obilježja u vidu Ophođe, Bakija, rječice Mošćanice te poznate porodice Fazlagića – Alija Bejtić se potrudio da nam približi historijsku pozadinu nastanka ove pjesme.³¹

Postoji pet varijanata ove pjesme, i u svakoj je ime djevojke Fazlagićke drugačije: Zlata, Fata, Ajka, Safa i Džehva. Međutim, Alija Bejtić – pozivajući se na narodnu predaju prema kojoj se „ta mnogoimena djevojka Fazlagićka prije poldrug stoljeća udala za uglednog sarajevskog kadiju i nekibul-ešrafa *Mustafu Nurudin-efendiju Šerifiju*“, te na nišan s mezara supruge ovog uglednika odmah kraj njegovog na mezarju Alifakovac – zaključuje da je njegova žena uistinu bila iz porodice Fazlagića, kći Omer-agina, da se zvala **Ćamila**, i da je umrla 1848. godine.³²

Otac Ćamilin, Omer-aga Fazlagić, bio je vlasnik Ophođe, poznatog sarajevskog izletišta na istočnoj strani Sarajeva, iznad lijeve obale rječice Mošćanice, gdje je posjedovao veliku kuću s dvije avlije, koja je postojala sve do iza austrougarske okupacije. Kada je Omer-aga umro u epidemiji kuge u augustu 1783. godine, iza njega su ostali: žena Hava, majka Aiša, sin Zulfikar i kći Ćamila, koji su u to vrijeme bili još malodobni.³³

Kasnije je upravljanje nad imanjem Omer-age Fazlagića preuzeo njegov sin Zulfikar, odnosno *Zulfaga*, koji se krije iza *age Fazlagića* u našoj pjesmi.

Zulfikar, ili *aga Fazlagić*, koji je okupio ovu brojnu mobu – zasigurno prije 1791. godine, do kad je njegova sestra još bila neudata – stvorio je tako pozornicu na kojoj se odigrala zgoda opjevana u ovoj pjesmi. Naime, Ćamila Fazlagić ašikovala je sa Mustafom Nurudin-efendijom Šerifijom, koji je u Posavini imao imanje. U vrijeme kad je pjesma nastala on se vjerovatno tamo nalazio, pa je usamljena djevojka, bez mogućnosti bilo kakvog kontakta s voljenim, u vodi koja će se rijekom Mošćanicom uliti u Miljacku, njome putovati do Bosne, koja će, opet, tu vodu sprovesti do Save, odnosno Posavine, vidjela način kojim će uputiti svoj selam, ustvari vapaj-prijetnju, dragom: „*Mošćanice, vodo plemenita,*“

³¹ Alija Bejtić, *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama*, Bilten Instituta za proučavanje folkloru, Sarajevo, 1953., br. 2, str. 387-405; 1955., br. 3, str. 105-124.

³² Vidi: A. Bejtić, *Historijska pozadina „Mošćanice“*, u: Đenana Buturović i Munib Maglajlić, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knjiga II, Alef, Sarajevo, 1998., str. 510.

³³ Isto, str. 511.

uspūt ti je, selam ćeš mi dragom:/ Il' nek dođe, il' nek me se prođe./ Nek ne kosi trave pokraj Save,/ pokosiće moje kose plave...“

Ćamila (Ćamka) Fazlagić se ipak, po majčinoj volji, najprije udala za sarajevskog kadiju Mehmeda Sadik-efendiju, sina Omer Rifdi-efendijina. Taj brak, međutim, nije uspio, pa je Ćamila tek svoj drugi brak konačno sklopila sa spominjanim Mustafom Nurudin-efendijom Šerifijom, kojem je oko 1808. godine rodila sina Fadila, „kasnijeg Fadil-pašu, rodonačelnika sarajevske porodice *Fadilpašića*, a uz njega i dvije kćeri, *Atiju* i *Mejremu*.“³⁴

Ostala je pomalo zanemarena činjenica da je sin Ćamke Fazlagić, spomenuti Fadil-paša, ustvari poznati pjesnik Fadil-paša Šerifović, jedan od najznačajnijih bošnjačkih stvaralaca na orijentalnim jezicima.³⁵

Nakon smrti brata, godine 1827. i 1828. bile su veoma teške u Ćamkinom životu. Najprije su joj „razuzdani sarajevski janičari“ ubili muža, a onda joj je i majka umrla. „Ćamka je nadživjela majku punih dvadeset godina. Umrla je godine 1848. i pokopana na Alifakovcu između muža i svoje majke, a hronograme na nadgrobnim spomenicima spjevao je i jednoj i drugoj njezin sin Fadil-paša. Tako su s njome izumrli Fazlagići i u ženskoj lozi. Ostala je u narodu samo pjesma kao isječak iz prošlosti Sarajeva i sjećanje na tu porodicu.“³⁶

Salih-aga Turnadžija (*Majka kara Šećer Salih-agu*)

*Majka kara Šećer Salih-agu,
za večerom, za šećer-baklavom:
„Bog t' ubio, sine Salih-aga,
što imade, sve djevojci dade!“
„A šta sam joj, mila majko, dao?
Šta sam imo, šta li sam joj dao?
Dv'je terlije, dvije anterije,
dvije dibe, četiri kadife,
dvoje mestve, a dvoje papuče,
dva fesića biserom kićena,
dva kićena, a dva nekićena,
dva halhala uoči Bajrama,
bajramluka mestve i papuče!“³⁷*

³⁴ Isto, str. 512.

³⁵ Vidi opširnije: Fadil-paša Šerifović, *Divan* (Uvod, prijevod, bilješke i rječnik sastavio: Fehim Nametak), Svjetlost, Sarajevo, 1981.

³⁶ Isto, str. 513.

³⁷ M. Maglajlić, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, Alef, Sarajevo, 1997., str. 121.

O liku Šećer Salih-age, koji se u pjesmama, ne samo u Sarajevu nego i šire po Bosni i Hercegovini, spominje kao „vrlo popularan i simpatičan ašiklija muslimanske narodne lirike“³⁸, pisao je još tridesetih godina prošlog stoljeća Muhamed Hadžijahić.³⁹ U vezi s njim je, kaže Alija Bejtić, zabilježen „dobar broj muslimanskih narodnih lirskih pjesama, kako čistih sevdalinki, tako i pričalica, ne samo u Sarajevu, nego i po drugim mjestima Bosne i Hercegovine“.⁴⁰

Pjesmom navedeni razgovor između majke koja kori sina zbog pretjerane razmetljivosti prema djevojci, i njegovo čuđenje zbog toga, jer - zaljubljen, i tako *zaslijepljen* - on nije u stanju potpuno racionalno rasuđivati, na prvi pogled ničim ne nagovještava *pozadinski plan* ove pjesme i kontekst u kome je nastala, sem, možda, neobičnog nadimka glavnog protagoniste. Istraživanja Alije Bejtića, međutim, otkrila su da se iza ovog lika krije *istinita* ličnost.

U arhivu osmanskih dokumenata koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu Bejtić je, u jednom sidžilu sarajevskog suda o izdatim putnicama iz 1832., pronašao kako je izdata „teskera (putni list) za Visoko Šećer Salih-agi Turnadžiću uz jamčenje hamamdžije Hadži Mustafe 19 muharema 1248.“⁴¹ Na taj način utvrđen je povijesni identitet ove ličnosti, kao i period u kojem je ona živjela. Šećer Salih-aga je, dakle, Salih-aga Turnadžić, iz poznate sarajevske janjičarske porodice Turnadžića, koji su kasnije prozvani *Turnadžijama*. Živio je u prvoj polovici XIX stoljeća, a rodio se krajem XVIII ili početkom XIX stoljeća, s obzirom da je 1832. godine, kada mu je izdata pomenuta teskera, morao biti već odrastao čovjek. Bejtić navodi i da su Turnadžije – pa i Šećer Salih-aga Turnadžić – živjeli u kući na vrhu ulice Nadmlini, koja je, kako kaže, i *danas* „uzgor i u dobru stanju“, i čiju fotografiju donosi u svome radu.⁴² Sve pjesme o Šećer Salih-agi nastale su u

³⁸ A. Bejtić, nav. rad, str. 393.

³⁹ Muhamed Hadžijahić, *Šećer Salih-aga u narodnoj pjesmi*, Novi Behar, VI, 1932-33., str. 224-225. (Navedeno prema: A. Bejtić, nav. rad, str. 393.)

⁴⁰ A. Bejtić, nav. rad, str. 393. Jedna od poznatijih pjesama o ovom liku je i Šećer Salko, ne šećeri mi se:

„Šećer Salko, ne šećeri mi se! Jer ako se počneš šećeriti,/ i ja ću se početi medeniti! Med će biti slađi od šećera,/ pa će medar medom da zamediti!“ (Sait Orahovac, *Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo, 1968., str. 69.)

⁴¹ Dokument br. 968., str. 4. (Navedeno prema: A. Bejtić, nav. rad, str. 394., istakao: I. R.)

⁴² A. Bejtić, nav. rad, str. 394.

prvoj polovici XIX stoljeća, „kada je Šećer Salih-aga momkovao i bio popularan i kod ljudi i kod djevojaka“.⁴³

Opjevanu zgodu, pak, gotovo je nemoguće potvrditi kao zbiljsku, s obzirom da je malo vjerovatno kako bi intimnom porodičnom razgovoru majke i sine *za večerom, za šećer-baklavom* mogao svjedočiti neko *sa strane*. Prije je izvjesna mogućnost da se pjesmom željela *upamtiti* neobična pojava i ašiklijska priroda Šećer Salih-age, koji je očito izazivao pažnju sredine u kojoj je živio. „O njegovu ređenju i kicošenju donekle govori i njegovo prijateljstvo s hamamdžijom hadži-Mustafom, koji jamči za njega – bez sumnje kao dobra znanca i česta posjetnika hamama“,⁴⁴ veli Alija Bejtić, a o Salih-aginoj popularnosti kod djevojaka „dovoljno govori već i njegov, sa imenom srasli nadimak *Šećer*“⁴⁵. Iako ovaj epitet *šećer*, kako kaže A. Bejtić, *sretamo* u narodnoj pjesmi (uz mnoge druge, kao, npr.: *šećer* Đula, *gondže* Mehmed, *sumbul* Jela, *dilber* Umihana itd.), zbog čega bi se moglo pomisliti da je i Šećer Salih-aga jedno od „ponajviše izmišljenih i poopćenih imena“ u našoj narodnoj poeziji,⁴⁶ njegovo imenovanje tim nadimkom čak i u zvaničnom sudskom spisu svjedoči o izuzetnosti kako nadimka tako i osobe koja ga je nosila.

Zbog svega navedenog, prema riječima Muniba Maglajlića, Šećer Salih-aga je izrastao „u muslimanskoj usmenoj lirici u razvijen lik ašiklije i ženskara“⁴⁷, čime je sačuvano sjećanje naroda na ličnost Salih-age Turnadžića (Turnadžije), koji je svojim ponašanjem i neobičnom pojavom svratio na sebe pažnju sredine u kojoj je živio.

Ali-paša Rizvanbegović (*Alipaša na Hercegovini*)

Iako su sevdalinke vrlo često *lirski monolozi žene*; premda, u pravilu, pjevaju o ljubavima *zatvorenim i skrivenim iza vrata avlijskih*, a konkretno lokalno-vremensko obilježje najčešće se svodi na imena stvarnih djevojaka i momaka *čuvenih sa svoje ljepote i ašiklijske popularnosti*, postoje sevdalinke koje su zapamtile i historijske ličnosti što su igrale značajnu ulogu na općem društveno-historijsko-političkom planu. Takva je i pjesma koja slijedi:

⁴³ Isto

⁴⁴ Isto

⁴⁵ M. Maglajlić, *Usmena lirski pjesma...*, str. 65.

⁴⁶ A. Bejtić, nav. rad, str. 393-394.

⁴⁷ M. Maglajlić, *Usmena lirski pjesma...*, str. 65.

*Alipaša na Hercegovini,
 Ljepa Mara na Bišću bijaše.
 Koliko su na daleko bili,
 Jedno drugom jade zadavali!
 Knjigu piše paša Alipaša:
 „Ljepa Maro, bi li pošla za me?“
 S Bišća Mara njemu poručuje:
 „Da me prosiš – ne bih pošla za te,
 Da s' oženiš – bih se otrovala!“⁴⁸*

Ovo je pjesma koja govori o temi zabranjene ljubavi, i to zbog etno-konfesionalnih razloga i ograničenja, koji su u složenom bosanskohercegovačkom društvu stoljećima već prisutni, a s njima i pjesme koje o svemu svjedoče. Stoga nije neobično da je i prva poznata sevdalinka - zabilježena još davne 1574. godine, o nesretnoj ljubavi Bošnjaka Adila iz Klisa i Splićanke Marije iz porodice Vornić – varirala upravo ovu temu.⁴⁹

Pjesma o Ali-paši i *lijepoj Mari sa Bišća* vezuje se za Ali-pašu Rizvanbegovića, poznatog beglerbega, vezira i valiju na Hercegovini iz sredine XIX stoljeća, kojom je upravljao 19 godina, dok ga nije 1858. godine, nadomak Banje Luke, pogubio zloglasni Omer-paša Latas.

Navedenu pretpostavku, čini se bez rezervi, prihvata i Asim Peco, koji je pisao o ovoj – jednoj od najljepših uopće – sevdalinki. On je, između ostalog, pokušao odgovoriti na pitanje, uz koje se lokalitete ova pjesma vezuje, služeći se uglavnom argumentima dijalektološke prirode. Peco smatra da se pod *Hercegovinom* podrazumijeva Stolac, u kome je Ali-paša Rizvanbegović stolovao, ili Buna, a da se spomenuto *Bišće* nipošto ne odnosi na Bihać, „onaj lijepi grad na Uni“, nego na Bišće polje, lokalitet južno od Mostara: „Ako je Alipaša bio ‘na Hercegovini’, tj. u svome Stocu ili na Buni, lijepa Mara je mogla da bude negdje ‘na Bišću’, tj. u nekom selu uz obale Neretve. Ali, svakako, ne odveć daleko da ne bi mogla pratiti životne staze **hercegovačkog vezira**. Otuda i konstatacija u pjesmi da su jedno drugome jade zadavali. Svakako, veća udaljenost ne bi mogla nuditi i takve podatke. Pogotovo za vrijeme kada se zbiva radnja naše pjesme.“⁵⁰

⁴⁸ M. Maglajlić, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, str. 110.

⁴⁹ Vidi opširnije: M. Maglajlić, *Prvi poznati pjesnik sevdalinke*, u: Đ. Buturović i M. Maglajlić, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, str. 503-508.

⁵⁰ Asim Peco, „Alipaša i Mara“, *Filološko-sociološki pristup narodnoj pjesmi iz Hercegovine*, Odjek, XXXIX, br. 6, 1986., str. 10-11. (Istakao I. R.)

I Munib Maglajlić smatra da je *Alipaša sa Hercegovine* o kojem ova pjesma govori ustvari Ali-paša Rizvanbegović, iako o autentičnosti dramatičnog ljubavnog događanja koje mu se pripisuje nema nikakve potvrde. Maglajlić vjeruje da je „ime poznatog hercegovačkog vezira iz sredine proteklog stoljeća“ moglo „u dugom usmenom prenošenju zamijeniti manje poznato ime mogućeg protagonista lokalnog zbivanja privlačnog za usmene pjesnike, **kako to u narodnoj pjesmi često biva.**“⁵¹

Gazi Osman-paša, zapovjednik Plevne (*Zaplakala Šećer-Đula*)

Ako je u prethodnoj sevdalinci opjevana ljubavna zgoda sa Ali-pašom Rizvanbegovićem povezana najvjerojatnije na osnovu njegovog *imena* i nesumnjive popularnosti u svojoj sredini, a ne zbiljskog učešća u njoj, pjesma koja slijedi vezana je za konkretan historijski događaj i ličnosti koje su u njemu učestvovala.

*U Stambolu na Bosforu,
 A u silnog cara dvoru
 Zaplakala šećer Đula,
 Osman-paše vjerna ljuba:
 „Osman-pašo, gdje si, mori,
 Za tobom mi srce gori, aman, aman?
 Osman-pašo, gdje si bio,
 Gdje si vojsku ostavio, aman, aman?“
 „U Bugarskoj kraj Sofije,
 Gdje se rujna krvca lije, aman, aman:
 Dušman me je zarobio,
 Život mi je poklonio, aman, aman.
 Sablju mi je osvojio,
 Vojsku mi je oprostio, aman, aman.“⁵²*

Navedenu varijantu ove pjesme zabilježio je Alija Bejtić od Dževahire Nuhbegović iz Sarajeva, iako je ona mnogo poznatija u varijantama koje su otpjevali i snimali na tzv. nosače zvuka poznati izvođači narodne muzike do današnjih dana.

Bez obzira na to što je ova pjesma, kako kaže Bejtić, „i po formi i po dikciji“ mješavina narodne i umjetničke poezije, nama je zanimljiva iz najmanje dva razloga. Prije svega, iako je djelo „nekoga varošanina,

⁵¹ M. Maglajlić, *Usmena lirska pjesma...*, str. 63. (Istakao I. R.)

⁵² A. Bejtić, nav. rad, str. 390.

po svoj prilici Sarajlije, gdje je ona i najpoznatija⁵³, ime autora se izgubilo i pjesma je nastavila živjeti skoro kao dio usmene narodne tradicije. S druge strane, iz ugla teme kojom se bavimo posebno su nam zanimljiva njena *konkretna lokalno-vremenska obilježja*.

Pjesma o kojoj je riječ govori o zbiljskom događaju iz 1877. godine, odnosno vezana je za tursko-ruski rat i borbe oko Plevne u Bugarskoj te godine, koja je na kraju pala u ruke ruske vojske potpomognute Rumunima. U tim borbama aktivno je učestvovao ovdje opjevani Osman-paša, i to kao zapovjednik Plevne. Historijski su izvori zabilježili da je punih pet mjeseci junački odolijevao daleko nadmoćnijem neprijatelju koji ga je kasnije bio čak i okružio, te da se na kraju – zbog iscrpljenosti, gladi i slabe organizacije turske vojske, za koju je kasnije optužen zapovjednik vojske maršal Sulejman-paša – morao predati.

Osman-paša rođen je 1833. godine u gradu Tokatu u Maloj Aziji. Prije rata na Plevni služio je u Bosni. U časti bimbaše (majora) bio je 1868. godine u Sarajevu, a potom je postao paša i vojni zapovjednik u Trebinju. Učestvovao je i u borbama sa Crnogorcima 1876. godine, a u bitki u Vučjem Dolu pao je u zarobljeništvo kneza Nikole, koji ga je oslobodio na svoj imendan krajem te godine. Martin Đurđević, od koga Alija Bejtić preuzima ove podatke, lično se poznao s Osman-pašom i tvrdi da je bio „vrlo obrazovan i mio čovjek“, te da se i knez Nikola zbog toga prema njemu odnosio sa pijetetom. Ilustracije radi, knez je jednom prilikom, tokom zarobljeništva, pustio pašu „na vjeru“ da ode do Dubrovnika vidjeti se „sa svojom čeljadi“, s obzirom da mu je žena sa djecom u to vrijeme živjela u Bosni. Osman-paša je umro u Carigradu, 4. aprila 1900. godine.⁵⁴

Alija Bejtić navodi kako se i brat ruskog cara Aleksandra II, knez Nikola, kada su mu nakon osvajanja Plevne doveli zarobljenog Osman-pašu, prema njemu ponio viteški, ostavivši mu - u znak poštovanja prema njegovom junaštvu - sablju, da je i dalje paše!

U borbama za odbranu Plevne učestvovali su i Bošnjaci, koje je na to ratište odveo spomenuti maršal Sulejman-paša. Neko od bošnjačkih učesnika bitke za Plevnu je, po svemu sudeći, ovu pjesmu i ispevao, vjerovatno krajem 1878. ili početkom naredne godine, kada su se počeli vraćati kući prvi zarobljenici i borci s Plevne.⁵⁵

⁵³ Isto, str. 391.

⁵⁴ Vidi opširnije: A. Bejtić, nav. rad, str. 390-391.

⁵⁵ Isto

Navedene činjenice mogu donekle odgovoriti na pitanje kako je Osman-paša, kao predstavnik turske vlasti, koja u to vrijeme ovdje nije bila *na dobrom glasu*, još zarobljen daleko od Bosne, mogao ući u bošnjačku usmenu tradiciju. Osman-pašino junačko držanje tokom borbi za odbranu Plevne, njegov karakter kojem su, kako smo vidjeli, odavali priznanje čak i neprijatelji, te očita popularnost među Bošnjacima koji su mu služili, doprinijeli su njegovom ulasku u bošnjačku narodnu pjesmu. Odabir pjesnika da kazivanje o zarobljenom Osman-paši realizira kroz razgovor sa njegovom *vjernom ljubom* uvjetovala je Osman-pašina očita vezanost za porodicu, o čemu svjedoči i spomenuti susret u Dubrovniku, za vrijeme njegova zarobljeništva u Crnoj Gori.

Zaključak

Sevdalinka je neobična pjesma *slavensko-orijentalnog emocionalnog oplodjenja i spoja*.

Pored njenih općih osobina lirske ljubavne pjesme te specifičnog osjećanja izraženog riječju *sevdah* koje je najdominantnije određuje, složeni odnos prema zbilji također izdvaja sevdalinku iz kompleksa usmene ljubavne lirike bosanskohercegovačkog prostora.

Naime, iako su sevdalinke najčešće *lirski monolozi žene*, i mada, u pravilu, pjevaju o ljubavima *zatvorenim i skrivenim iza vrata avlijskih*, one u sebi sadrže i konkretno lokalno-vremensko obilježje, koje se manifestira kroz imena stvarnih djevojaka i momaka što su svojom pojavom ili izgledom privukli pažnju okoline te u nazivima mjesta, pa čak i ulica u kojima su obitavali, ili kroz sjećanje na nesvakidašnje ljubavne zgode u određenoj sredini. Kao likovi u sevdalinkama javljaju se čak i historijske ličnosti što su imale zapaženu ulogu od općeg, ili, barem, šireg društvenog značaja.

Sevdalinka se tako prometnula u neku vrstu *lokalne usmene hronike*, kojom je sredina *pamtila* neobične zgode u ašikovanju, ili čuvala glas o izuzetnim pojedincima koji su svojom pojavom obilježili sredinu i vrijeme u kojem su živjeli.

Sevdalinke s lokalnim obilježjima, prema tome, historijske likove spominju na dva načina:

1. kao vid pohvale izuzetnim pojedincima ili isticanja neke njihove neobične osobine,
2. kao vid lokalne usmene hronike, pamteći neobične zgode u kojima su te ličnosti učestvovala (ili su im one pripisane).

Prilikom poetizacije zbiljskog događanja i tokom procesa usmenog prenošenja dolazilo je do modificiranja činjenica iz zbilje, tako što se odstupalo od *objektivne istine* pa se imena i lokaliteti, čak i detalji samog događanja, tokom procesa usmenog prenošenja mijenjaju, modificiraju i prilagođavaju novoj sredini. Opisi *nadnaravne* ljepote i izuzetne gizdavosti, *iznenađujući zapleti* u zgodama oko ašikovanja, kako kaže Munib Maglajlić, „prenošeni su sa ličnosti na ličnost ili, gledano iz drugog ugla: stari junaci i zbivanja na koje je sjećanje već počinjalo da blijedi bivali su potisnuti novim junacima i zbivanjima koja su tražila svoje pjesnike, a pjesma je, napustivši sredinu u kojoj je nastala, doživljavala različite promjene u složenom procesu koji se ne da lahko pratiti.“

Prerastajući u jezičku umjetninu, sevdalinke ove vrste često su gubile vezu sa stvarnim pojedinostima, jer one predstavljaju svojevrsnu *beletrizaciju zbilje*, a ne hroničarsku sliku stvarnog događanja. „Nepoznati pjesnici bosanskih gradskih sredina, u kojima je ova vrsta sevdalinke živjela, vršili su odbir iz građe koju im je nudila svakodnevnica, ali ni oni izuzetni događaji koji su konačno bivali opjevani, nisu u pjesmu ulazili neizmijenjeni: kao i u jezičnom umjetničkom djelu općenito, u pjesničkom preoblikovanju činjenica iz zbilje svakodnevnog života, slika stvarnosti u svijetu ove pjesme pojačana je i obogaćena, odnosno: opjevana zbivanja posjeduju dinamiku i slojevitost značenja kakve je stvarnost svakidašnjice u vrlo rijetkim primjerima mogla ponuditi.“⁵⁶

Imajući u vidu navedeno, ne treba ni očekivati da djela usmene književnosti prate logiku i zakonitosti zbiljskog dešavanja. Ipak, zanimljivo je pratiti tragove koji mogu objasniti, ili barem nagovijestiti, prilike u kojima su neke sevdalinke nastajale, i koje su zbiljske situacije potakle narodne pjesnike da kreiraju ove usmenoknjiževne tvorevine. Osim toga, bolje razumijevanje načina na koji su činjenice iz zbilje transformirane u usmenu tradiciju može biti koristan doprinos rasvjetljavanju brojnih pitanja kojima se bave različite discipline osim književnosti, poput historije, komunikologije, sociologije, historiografije, etnologije, kulturne antropologije, itd.

⁵⁶ Munib Maglajlić, „Odnos pjesme i zbilje u sevdalinci“, u: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knjiga II, str. 518.

Literatura

1. Bejtić, Alija, *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama*, Bilten Instituta za proučavanje folklora, br. 2, Sarajevo, 1953.
2. Buturović, Đenana, i Maglajlić, Munib, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, knjiga II, Alef, Sarajevo, 1998.
3. Buturović, Đenana, *Morići, Od stvarnosti do usmene predaje*, Svjetlost, Sarajevo, 1983.
4. Hadži Ristić, Kosta, *Iz Bosne i o Bosni*, Danica, 10/1869, 33
5. Humo, Hamza, *Sevdalinka na rubu dvaju društvenih sistema*, Sabrana djela, knjiga VI, priredio Muhsin Rizvić, Svjetlost, Sarajevo, 1976.
6. Kreševljaković, Hamdija, *Prvi Morići*, Izabrana djela, knjiga I, Sarajevo, 1991.
7. Kršić, Jovan, *Bosanska sevdalinka*, Žena danas, 1/1939, 24
8. Kujundžić, Enes, *Bošnjačka tradicijska kultura, uspomemar*, Lapis, Sarajevo, 2009.
9. Maglajlić, Munib, *Antologija bošnjačke usmene lirike*, Alef, Sarajevo, 1997.
10. Maglajlić, Munib, *101 sevdalinka*, Prva književna komuna, Mostar, 1978.
11. Maglajlić, Munib, *Usmena lirska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost i Svjetlost, Sarajevo, 1991.
12. Orahovac, Sait, *Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo, 1968.
13. Peco, Asim, „*Alipaša i Mara*“, *Filološko-sociološki pristup narodnoj pjesmi iz Hercegovine*, Odjek, XXXIX, br. 6, 1986.
14. Rizvić, Muhsin, *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo, 1994.
15. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, 20. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
16. Šerifović, Fadil-paša, *Divan* (Uvod, prijevod, bilješke i rječnik sastavio: Fehim Nametak), Svjetlost, Sarajevo, 1981.